

ESITELMÄ pe 29.7.2022 klo 18 Juhani Niskanen Mäntyharjun Huuliharpietit

Finland Harmonica Festival, Orivesi Oriveden Kampus Suvanto-sali

Meillä onkin nyt sitten edessä iso urakka, iso pala purtavana, ei sen enempää eikä vähempää kuin PELIMANNITYYLINEN SOITTO HUULIHARPULLA! Iso on nippukin papereita sitä varten. Toivottavasti tunnissa selvittää. Ja voidaan kyllä lopettaa tunnin jälkeen ja jatkaa loppuun toisella kertaa. Katsotaan!

Kirjoitan mielelläni juttuja, monisanaisesti. Osaan paremmin kirjoittaa kuin puhua. Siksi luenkin aika paljon valmista tekstiä suoraan paperista. Menee paljon nopeammin ja sujuvammin kuin alkaa „omin sanoin” tankata hitaasti tarinaa ja ehkä harhautua aiheesta.

Mutta mennään asiaan, pelimannimusiikkiin! Tervetuloitotuksena soitan Hassun-Pekon Korian Marin polkan. Hassun-Pekko, Pietari Johannes Komppa oli mäntyharjulainen viulupelimanni, soittaja ja sävelmien tekijä. Hassun-Pekko kuoli sata vuotta sitten vuonna 1922, joten juhluvuoden kunniaksi ja pelimannin muistoa kunnioittaen Korian Marin polkka. SOITTO. C/LF. No niin, päästiin heti pelimannityylisen soiton ytimeen. Viulupelimannien musiikkiahan vähäriiviset harmonikat ja huuliharppupelimannit paljon yleensäkin soittavat.

Meillä jokaisella on oma polkunsa tulla huuliharppumusiikin pariin. Miten kipinä syttyy ja miten kasvamme ja kehitymme huuliharppun soittajiksi. Niitä juttuja pitäisi alkaa taas kerätä teiltä talteen. 10-15 vuotta sitten niin teinkin kun kokosin aineistoa Huuliharppun soiton terapeuttiset vaikutukset-tutkielmaa varten. KERRO kysymyksistä. Pitäisi järjestää seminaari tai tms. ja kokoontumisten yhteyteen „tarinatuokio”, jossa jokainen voisi kertoa oman tarinansa. Ne voisi kerätä ja viedä Kaustisen Kansanmusiikki-instituutin arkistoon, täydentämään siellä olevaa aineistoa. Perinteen tallentaminen tästä ajasta tuleville sukupolville olisi arvokasta kulttuurityötä.

Kerron nyt teille lyhyesti oman tarinani, lyhyen version, miten itse ”hurahtin” huuliharppuun. Olen ihmetellyt, mistä kiinnostus ja suorastaan innostuneisuus huuliharppuun on lähtenyt käyntiin. Uskon ja luulen että lapsuuden kokemus, huuliharppun soiton kuuleminen 5-6 vuotiaana, muisto lapsuudesta, on kaiken takana.

Sodan jälkeen, 40-luvun lopulla oli tapana maalaiskylissä, myös kotikylälläni Maaningan Tavinsalmessa, mennä naapureihin pistäytymään milloin tahansa. Minäkin kävelin yksin, kilometrin päähän kotoa, pieneen torppaan jossa asui metsuri perheineen, hyvin vaatimattomissa oloissa. Istahdin oven pieleen penkille ja kuinka ollakaan, metsuri alkoi soittaa minulle huuliharppua. Se oli minulle suuri ihme, ensimmäinen kuuleminen huuliharpun soittoa. En ollut edes nähnyt milloinkaan huuliharppua. Ihmettelin mitä tämä on, mitä suurissa kourissa oli, miten ääni lähti, kauniita rytmikkäitä valsseja ja polkkia. Ehkä yksi niistä oli Musta Rudolf, ”on mielessä etelän kukka”.

Kotona kysyin sitten „mitenkä se Pulukkisen Eko „pumputtaa”. Eipä sitä kukaan tiennyt, ei osannut kertoa miten huuliharpusta saa sellaisen äänen ja rytmin. Kävin sitten useamman kerran kuuntelemassa soittoa, mutta metsuri piti salaisuuden omanaan, uskalsinko edes kysyä vai halusiko soittaja todella pitää salaisuuden omana tietonaan. En juuri nähnyt edes koko harppua, kun Pulkkisen Erkki istui hämärän tuvan toisessa nurkassa ja soitti koko ajan siellä. Mutta minussa heräsi ihastus ja ihmetys soiton ihmeellisyydestä, jäi tiedon nälkää, joka ei ota sammuaakseen. Ehkäpä nytkin olen sitä yhä tyydyttämässä.

Mutta sitten kohti asiaa. Mukava päästä puhumaan ja keskustelemaan huuliharpun soitosta. Meille monille kun se on aivan ykkösasioita ja tärkeä harrastus. Mutta onko täällä paikalla kuulijoiden joukossa myös sellaisia jotka eivät vielä itse soita vaan ovat vain kiinnostuneita huuliharpusta? Ja haluavat tutustua huuliharpuun. Käsi ylös! Jos on, esittele diatoninen huuliharppu.

Paikalla on sitten, suurin osa, sali täynnä, alan asiantuntijoita ja osajia, huuliharpistien eliittiä. Näin vuosi sitten Mäntyharjun Munnareilla kehuin tätä samaa joukkoa. Ja se ei sitten olekaan niin mukavaa olla puhumassa, kun kuulijat ehkä tietävät ja osaavat enemmän kuin esitelmän pitäjä. Vähän sama tunne kuin esiintyä, soittaa omien edessä, jotka ovat pelimannityylin parhaita osajia maailmassa. Ei kovin rentouttava tunne ja tilanne, kun kuulijat tajuavat jokaisen pienimmänkin oman „tulkinnan”, nuotin vierestä soiton tai rytmin ontumisen. Aikaisemmin se oli suorastaan pelon sekaista kunnioitusta. Nyt jo osaa sen verran että uskaltaa vain „tehdä parhaansa ja katsoa mihin se riittää”. Ollaanhan kaikki kuitenkin amatööreja. - Varjele meitä täydellisyydeltä, kuten Mäkisen Jorma lohduttaa virheen sattuessa.

Tämä JOHDANTONA aiheeseen. Seuraavaksi olisi aiheena PELIMANNISOITTO ja soiton RYTMITYS, kieltä käyttäen tai kurkulla ääntä katkoen. Sen jälkeen vuorossa AIKU-hanke, aineettoman kulttuuriperinnön dokumentoimiseksi ja tukemiseksi saatu Leader-rahoitus, pelimannityylistä huuliharpun soittoa varten. Ja lopuksi voidaan keskustella näistä kaikista.

Mennään sitten itse pelimannityyliin. Mitä se on? Olen kirjoittanut sivukaupalla asiasta kun olen pohdiskellut soiton olemusta. Ja ensimmäiseksi tulee mieleen, onko sitä oikeasti olemassakaan, suomalaista pelimannityyliä huuliharpulla? Kyllä kielikomppia osataan muuallakin. –Kielikomppista sitten enemmän tuonnempana, mitä SE on, mikä sen „oikea” nimitys on?

Mutta pelimannityyli? Olen perustellut väitettä pelimannityylistä mm. vertaamalla sitä kaustislaiseen viulun soittoon ja sen merkitykseen siellä omalla alueellaan. Onhan se päässyt peräti Unescon aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon. Onko kaustislainen soitto erilaista verrattuna uusmaalaiseen tai savolaiseen viulun soittoon. Eipä tavallisen tallajaan korva sitä erota. Mutta niin se on vain noteerattu erityispiirteidensä takia juuri tälle alueelle sijoittuvana viulupelimannikulttuurin omana muotona.

Samalla tavalla voidaan sanoa huuliharpun soiton, suomalaisen pelimannityylin eroavan, erottuvan, muualla päin maailmaa soitetusta pelimanni- ja kansanmusiikista. Erilaisuus on vieläpä selvempää kuin viulun soitossa. Niin erilaista huuliharpun soitto eri puolilla maailmaa on. Muistan kun Pärnussa Michelino Charta soitti sardinialaista kansanmusiikkia kansallispuvussa. Kielikomppi rullasi tanakasti, suorastaan „villisti”, hypnoottisella voimalla, loputtoman tuntuisesti, harppua ja sävellajia välillä vaihtaen, mutta ei siinä ollut tietoaakaan suomalaisen polkan tai jenkän jytkeestä. Jokaisen maan oma kansanmusiikki jo itsestään tekee kielikomppista omaperäisensä, muista eroavan eksoottisen soinnin. Pelimannityyli on kokonaisuus, sen osia ovat: maan tai seudun oma paikallinen musiikki, sen tahtilajit ja siihen sovitettu, siihen sopiva rytmitys, komppi.

Kauko-idän maiden, Kiinan, Malesian, Japanin musiikki on jotenkin vapaa koko kielikomppista. Erilaiselta se ainakin kuulostaa. Se on vähän samanlaista „piipitystä” kuin Keski-Euroopan iloinen duuri-rallatus. Ei siellä edes saada molliharppuja kaupattua. Kyllä ne menevät Suomeen jenkköjen ja valssien

rytmejä soittamaan. Suomalaisen pelimannityylin perustana on oma suomalainen kansanmusiikki, mollivoittoinen iskelmä ja tanssimusiikki. Se on omalaatuista ja sen esittäminen huuliharpulla vaatii ja luo oman tyykinsä ja poikkeaa selkeästi vaikkapa ruotsalaisesta hambosta tai jo eestiläisestä, puhumattakaan keski-eurooppalaisesta tai muiden maan osien soittotyyleistä.

Kyllä pelimannityyli on mielestäni selkeästi oma huuliharpun soiton muoto. Ainakin haluaisin, että ainakin me, sen harrastajat, uskoisimme niin. En haluaisi olla tässä ketään vastaan. Olen sen verran herkkä, että on vaikea tehdä työtä jonkin asian puolesta jos se pahoittaa jonkun mieltä. On vaikea puhua vastoin muiden mielipidettä. Haluaisin että olisimme yhtä mieltä että pelimannityyli olisi säilyttämisen arvoinen ainakin kansanmusiikin esittämisessä. Jos itse emme pidä sitä minkään arvoisena, jos emme noteeraa sitä säilyttämisen arvoiseksi, ei sitä kukaan muukaan tee. Pelimannityyli on niin arvokas perinne että sen puolesta on tehtävä työtä, puhuttava siitä musiikista päättävillä tahoilla ja yksilöinä ja järjestönä pidettävä asia esillä kaikilla foorumeilla. Mielestäni se on arvokas osa suomalaista musiikkikulttuuria.

Kyllä me ymmärrämme että pelimannityylin lisäksi huuliharpulla soitetaan monia muitakin musiikin lajeja. Esimerkiksi Heikki Jäntti jazz improvisaatioineen on aivan eri maailmasta, samoin Pepe Ahlqvistin blues tai Willi Burgerin klassinen musiikki. Tai orkesterille sovitettu stemmamusiikki tai Veli-Jussin esittämä kitaralla säestetty huuliharppumusiikki. Mutta luulen että ensin Suomessa oli pelimannimusiikki, se alkuperäinen, jota nyt uhkaa sukupuutto uuden ajan paineessa.

Olen joskus arvioinut että Suomessa olisi ehkä vain noin 50 pelimannityylin soittajaa, jotka yksin uskaltavat noustavaan lavalle. Mikä lienee oikea luku? Nykyään puhutaan biodiversiteetista. Pyritään pitämään elossa vaikeuksissa olevia lajeja. Onko pelimannisoitto jo tekohengityksen varassa elävää musiikkikulttuurin vähemmistön vähemmistöä?

Mutta toisaalta, oliko ennen sittenkään kaikki sen paremmin. Kun muistelen aikaa mennyttä, 50-60-70-lukuja, ei silloinkaan ainakaan minun kotikylällä ollut ketään julkisesti jotain instrumenttia soittavaa pelimannia. Aukkaita oli kuitenkin parhaimmillaan toista sataa. Pulkkisen Erkkikään, jonka soittoa kai vain minä ihailin, ei missään milloinkaan esiintynyt. Vain kaksi mandoliinin

soittajaa, ennen sotia, oli kylällä ollut. He olivat yhdessä soittaneet tansseja lähikylilläkin. Toinen heistä oli nainen ja toinen enoni. Huuliharpun soittajista koko Maaningan kunnassa ei ole mitään havaintoa, vielä tänä päivänäkään. Kannattaako sittenkään lopulta olla kovin huolissaan? Huuliharppupelimanni on ollut, on ja ehkä aina tulee olemaan harvinaista herkkua!

Sitten siihen pelimannisoiton kivijalkaan, soiton rytmitykseen, jolla melodiaa säestetään. Mitä se on, miten se tehdään, mikä sen nimi on? Ei mitään hajua, kärjistäen sanottuna! Rakkaalla lapsella on monta nimeä, niin kuin on monta ja vielä useampaa tyyliä sen esittämisessä. Voidaan puhua vain rytmityksestä, kuten Erkki Vihinen kai sitä nimittää. Tai bassotuksesta tai kielibassosta tai kielikomppista tai „pumputtamisesta” tai lätkytyksestä tai tahdin iskemisestä, lyömisestä tai hakkaamisesta. Pertti Löyskä vainaa puhui vähän väheksyvään sävyyn „vatkuli vatkulista”, pelimannien soitosta puhuessaan. Speleissä tänä kesänä tuomariston puheenjohtaja Risto Ala-Ikkela puhui jyrkästi bassotuksesta, ja sen tärkeydestä, voimakkaasta kuuluvuudesta pelimannisoitossa.

Ei meillä vielä ole vakiintunutta nimeä, mutta eipä meillä muutenkaan ole olemassa mitään sääntöjä, mitään kaavoja tai rajoja, mitään ”oikeaa” tekniikkaa, millä soitetaan. Ja se on toisaalta huuliharpun rikkaus. Yhteen muottiin ahdettuna siitä häviäisi koko „kupletin juoni”, erilaisuuden kukoistus, sen kiinnostavuus.

Kai kielikomppi on lähellä oikeaa termiä. Sitä Jimmy Träskelin käyttää kirjoituksissaan. Mutta siinäkin sana komppi vähän vierastaa, kun on kyse kansanmusiikista. Onko komppi suomea? Ilkka Matikka kirjoitti huuliharpistien blogiin asiasta perusteellisen musiikin teoriaan pohjautavan tutkielman. Joka tapauksessa tärkeintä on kieli, sen merkitys rytmin tekijänä, se on selvä. Mutta mitä se tekee, millä tavalla se rytmittää soittoa?

Olen siitä kysellyt kun olen koettanut opetella saamaan aikaiseksi omaan soittooni parempaa melodia-kielikomppi yhdistelmää. Periaate on meille selvä, yhdellä aukolla melodiaa ja kahdella tai kolmella viereisellä aukolla rytmi. Mutta siihen se jää. Ne ovat vain sanoja, helposti sanottuja ohjeita. Mutta miten muuttaa sanat „lihaksi”, viihdyttäväksi ääneksi, soitoksi, parhaimmillaan musiikiksi.

Miten teet kompin? Ei sitä kukaan osaa tarkalleen selittää. Se on arvoitus! Mutta sen verran on osattu sanoa että millä osalla kieltä komppiosan reiät peitetään ja mitä kieli pääpiirteittäan tekee. Luulin aluksi että ainoa oikea tapa on „hakata” kieltä huuliharppua vasten, kun sillä saa kovan, terävän rytmin, kuin kitaralla sointukompin. Kunnes Erkki Vihinen sanoi että hän pikemminkin irrottaa kielen harpulta ja tuo sen takaisin. Ja kyllä sillä saa rytmiä ihan „omiksi tarpeiksi” kun kuuntelee Ekin soittoa.

Hannu Valkonen, Pitkä-Hannu vainaa, sanoi käyttävänsä kielen kärkeä rytmin tekemiseen. Hannuhan oli varsinainen rytmikone, erittäin tarkka poljennossaan. Ehkä lyhyt kielen liike helpottaa rytmin säilymistä vakiona ja vakaana. Pertti Löyskä taas sai pehmeän, musikaalisen „hienostuneen” kompin asettamalla harpun kielen alle, osittain tietenkäin. Hän oli tyyli-taituri soittamaan tangoa pehmein soinnuin, taiteellisen, tyyllillä soitettun melodian alle. Pepe myös katkoi paikoin rytmin kurkulla, jotenkin ö´ ö´. Varmaan niin tekevät monet muutkin, itsekin joskus. Ilkka ammattilaisena ja puhallinsoittajana voisi siitäkin pitää oman luentonsa. Jimmy Träskelin neuvoo muodostamaan katkomisen tö-öh tavuilla. Ja katkomista voi opetella matkimalla Speden naurua, öhö-öhö-öhö.

Joroisten mies Aarne Silander, edesmennyt hänkin, taas puolestaan sanoi liikuttavansa kieltä myös horisontaalisesti, vaakasuoraan ja sai omintakeista väriä soittoonsa. Itse käytän jossain kohtaa nopeaa kielellä tehtyä kuudestoistaosa nuottien „ropellusta”, „polotusta”, „väristystä”, „päristystä” tai „räpellystä”. Onko sille joku nimitys? Tremolo tai trioli se ei ainakaan ole. SOITA näytiksi Konstan parempi valssi G ja Varisevat lehdet Bm/Em. Kerran tuomariston jäsen kilpailun jälkeen tuli sanomaan siitä ja olin vähän pettyneen oloinen kun arvelin, „herkkänä sieluna”, sen olevan arvostelua. Kysyin että pitäisikö se jättää Konstan valssin soitosta pois. „Ei, ei, se sopii hyvin tyyliin”, sain vastauksen. Ja sain jopa palkinnon, olisiko sen ansiosta?

Mutta toisaalta samasta asiasta sain myös toisenlaisen ohjeen. Heikki Jäntti sanoi että soita Konstan valssin aloitus ilman väristystä, soita: tö-kö, tö-kö, tö-kö. SOITA. Ja sama tulos neuvosta. Sain Pärnussa palkinnon. Ja nyt aloitan aina sillä tavalla, mutta kertauksessa kyllä ropellan tai päristän. Mikä on oikein, mikä on väärin? Siinäpä kysymys!

Nyt olen alkanut myös tajuamaan, ettei välttämättä tarvita edes kielen kosketusta harppuun, saadakseen kompin syntymään, ei niin terävää, mutta rytmin kuitenkin. Kieli vain „muljuu” tai käväisee rytmikkäästi lähellä harppua. Sanoo hu-tu hu-tu tai hutt-hutt tai ti-di tu-di tai ta-ka ta-ka tai tu-ku tu-du jne.

Mitä muuta? Millaisia tehokeinoja on käytössä komppia elävöittämään? Ei tämä esitelmä ole ollenkaan kattava tietoisu kielikomppista. Mutta kukapa opettaisi, pitäisi elossa, kertoisi muillekin niistä monista tyylin variaatiosta joita on omissa oloissa kehitelty? Ei ole mitään opetusta tai koulutusta näistä keskeisistä asioista. Meillä Mäntyharjussa on alettu suunnitella ja kokeilla RYHMÄDYNAMIIKKAAN PERUSTUVAA VUOROVAIKUTTEISTA OPETUSMETODIA. Siitä kirjoitin blogiin kaksi osaa. Se on sukua mestari-oppipoika menetelmälle, jossa soittotaitoja siirretään seuraavalle sukupolvelle. Siitä ei tässä sen enempää sanottavaa.

Mutta sitten ovat vielä varsinaiset vanhan ajan „bassottajat”, jotka joka tahtiin alusta loppuun lataavat automaatin tavoin konemaisen, jyskyttävän, rullaavan kompin. Sellaista soittoa kuulee Kielibasso-levyltä. Levyllä soittaa mm. vanhoja mestareita Vihtori Hiivanainen, Tauno Krossi, Kustaa Järvinen, Vihtori Hassinen ja myös nuorempia mestareita Erkit Puru ja meidän Vihinen. SOITA cd:ltä.

Mielestäni pelimannityylissä käytetään kahta erilaista soittotapaa, viulumainen soitto ja yksi- tai kaksirivisen haitarin soitto. SOITAN Mäntyharjun polskaa F Auto Valve, kahdella tyyllillä. Viulumaisessa soitossa tahdin ensimmäinen sävel soitetaan pitkänä: juu-ju tuu-ju-ju.... komppi tulee takapotkuna. Haitarimaisessa kielikomppissa, ns. „bassotuksessa” komppi isketään aina myös ykköselle, tahdin alkuun: hutt-hutt hutt-hutt tai hu-tu hu-tu hu-tu..... Huuliharppu on instrumentti, jolla voi matkia tai jäljitellä sekä viulua että haitaria. Tai käyttää vaihdellen molempia tyylejä, melodiaa korostaen tai kielikomppia käyttäen ja korostaen.

Nykyajan soittajat kai vierastavat sellaista vanhaa tyyliä, kun niin harvoin sitä kuulee. Erkki Illikainen, edesmennyt hänkin, soitti vanhan ajan tyyliin polkkasikermän ja se kyllä kuulosti hyvältä. Menevä, reipas ja lennokas, iloinen tunnelma. Oikein perinteisiin kolmen soinnun kansanmusiikkipolkkiin se sopii vallan mainiosti.

Loppuun asti viety „vatkuli vatkuli” ei kuitenkaan olekaan ihan helppoa. Jimmy Träskelinkin ihmettelee soittoa ja kirjoittaa Pelti polskia laulaa-julkaisussa, että kielikompin keskeytymättömässä käytössä pitää osata katkoa kurkulla silloin kun samoja kahdeksasosa nuotteja on peräkkäin. Ja on siinä kyllä omat vaikeutensa muutenkin. Joten, on vaan opeteltava ja harjoiteltava.

Yhteenvetona kai voi sanoa että soitto tyylejä, tapoja ja tekniikoita on monia, yhtä paljon kuin pelimannejakin. Jokainen taaplaa tyyllillään. Ihanne kai olisi että eri kappaleissa ja musiikkilajeissa osaisi käyttää juuri siihen parhaiten sopivaa kielikomppityyliä. Vaihtaa soiton sävyä, tekniikkaa ja komppia, tyyllilajia, tarpeen mukaan. Se taitaa olla kuitenkin liikaa vaadittu! Onko pelimannista moneksi? Jos yhdenkin tyylin osaisi kunnolla. Oma persoonallinen tyyli kun saa ja pitääkin näkyä ja kuulua soitossa. Ja tietynlainen karheus ja hienostelemattomuus on olennainen osa ainakin kansanmusiikkia pelimannityyliin soitettaessa.

Vielä loppuun AIKU-hankeesta, Etelä-Savossa aineettoman kulttuuriperinnön säilyttämiseksi lanseerattu Leader-rahoitteinen hanke. Oli Luojan lykky kun Mäntyharjun kulttuurituottaja lähetti järjestöille maaliskuussa e-mailin, jossa kertoi hankkeesta ja satuin avaamaan ja lukemaan sen. Se oli kuin meitä varten tehty. Meillähän oli tavallaan jo hankkeen kohde, pelimannityylinen soitto, ja kirjoitettua aineistoa valmiina odottamassa vain perinteen dokumentoinnin käynnistämistä. Tartuttiin heti syöttiin, laadittiin suunnitelma ja saatiin 4400 euroa. Mutta ei se ihan näin helpon kuuloisesti mennyt. Anomusta piti muuttaa ja täydentää, kysyä neuvoja ja pyytää ohjeita ja kirjoittaa lisäperusteluja. Toistakymmentä sivua anomukseen tarvittiin. LUE Pitäjänuutisiin laatimani juttu.

KESKUSTELU

Pelimannityyli: -pelimannien omia havaintoja, kokemuksia. Pelimanneja 50- >30?, montako enää, vainaita esitelmässäkin 4

AIKU-hanke:- miten ja milloin huuliharppu tuli Suomeen, -pelimannityylin syntyminen, -paljonko pelimannityylin soittajia, huuliharppun soittajia yleensäkin, paljonko huuliharppuja kodeissa. Tutkimus olisi helppo toteuttaa, satunnaisotanta: 1000 ihmistä/perhettä: puhelinsoitto ja kysely

